

« МАКТАБ МУСИҚА ЎҚИТУВЧИЛАРИГА ХОР-ДИРИЖЁРЛИГИ БЎЙИЧА ҚЎЙИЛАДИГАН ПЕДАГОГИК МАЛАКА ТАЛАБЛАРИ»

Азамат Ражабов

*Бухоро давлат университети “Муסיқа ижрочилиги ва маданият” кафедраси
катта ўқитувчиси*

Аннотация: Ушбу мақолада мактаб муסיқа ўқитувчиларига хор-дирижёрлиги бўйича қўйиладиган педагогик малака талаблари, системалилик ва давомийлик принциплари, дарсда ўқувчиларнинг онглилик ва активлиги, муסיқа дарсларида кўрсатмалилик, муסיқа материалнинг болалар билими ва малакаларига мослиги принципи, муסיқа дарсларида билим ва малакаларнинг мустаҳкамлиги принциплари кенг ёритиб берилган.

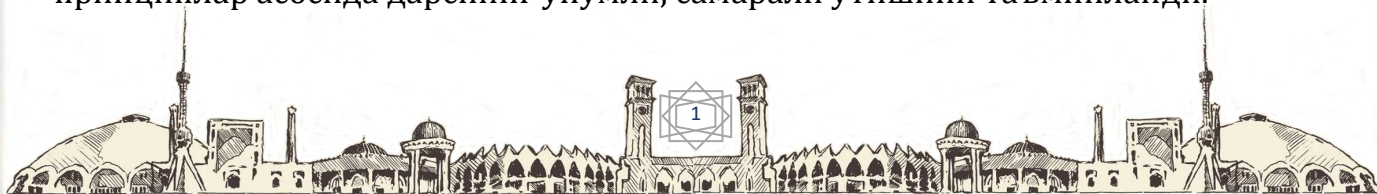
Калит сўзлар: Дирижёр, хор, вокаль, стандарт, дикция, интонация, регистр,

Мактабда муסיқа фани муסיқашунослик ва педагогикада қўлга киритилган ютуқларга таянади. Бу принцип ўқувчиларни ҳозирги муסיқа-педагогикасида илмий асосланган билимлар билан қуроллантиришни талаб этади. Шубҳасиз, муסיқа педагогикасида ва амалиётида мавжуд барча билимларни болага беришнинг иложи йўқ. Биз ўқувчига асосан ўзбек муסיқасининг бой имкониятларидан ва умумбашарий муסיқа асарларидан айрим намуналардан назарий ҳамда амалий билим-малакаларни бериш имкониятига эгамиз, холос. Ана шу илмий билимлар таълимнинг мазмунини белгиловчи муҳим ҳужжатлар - муסיқа маданияти фанидан дастур ва дарсликларда ўз ифодасини топади. Албатта, ҳар бир дарс ўзининг тузилиши ва мазмуни билан илмий асосда ташкил топиши лозим. Муסיқа ҳақидаги билимлар доираси - муסיқий таълим-тарбияда асосий омилдир.

Дарс жараёнида ўқув материалнинг болалар билим ва тажрибасига мослиги, болалар овозининг ривожланиш қонуниятларини ҳисобга олиш, нота қонуниятларини тўғри ўргатиш, асарни болалар фикрий қобилиятига мос таҳлил этиш ва бошқалар - дарснинг илмийлик принципини ташкил этади.

Илмийликни системалиликсиз амалга ошириш қийин. Дарснинг барча ўқув элементлари ҳамда кейинги дарсларнинг ҳам ўзаро мантиқий боғланиши - системалиликнинг асосини ташкил этади. Куйлаш ва тинглаш учун асарларни болалар билим, малакалари айтим машқлари даражасида хос танлаш ва уларни соддадан - мураккабга, маълумдан-номаълумга қараб ўзлаштиришни таъминлаш- системалилик демакдир.

Дарснинг ҳар бир элементи, келгуси машғулотнинг мантиқий давоми бўлиб, педагогик мақсадларни амалга оширилиши эса давомийлик демакдир. Дарсдаги предметлар аро алоқа (адабиёт, тасвирий санъат, тарих) мазкур принциплар асосида дарснинг унумли, самарали ўтишини таъминлайди.

1. Системалилик ва давомийлик принциплари,

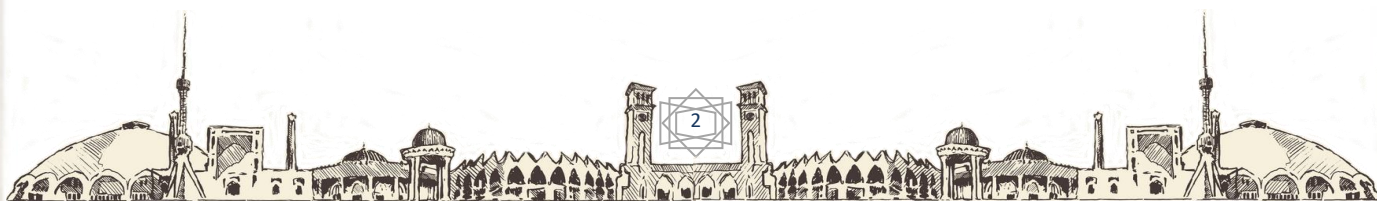
илмийлик ва билимларнинг болалар учун тушунарли бўлиши принциплари ўзаро узвий боғланган. Системалилик ва давомийлик принципага қатъий амал қилиш натижасидагина ўқувчилар мусиқа фанидан билимларга эга бўлишлари мумкин. Демак, илмийлик системалилик ва давомийлик мусиқа таълимининг мазмунини белгиловчи ҳужжатларда ҳам ўқитувчи фаолиятида ҳам ўз ифодасини топади. Бу принципни амалда тадбиқ этиш таълим мазмунини такомиллаштиради, ўқувчиларнинг мусиқий ўқув фаолиятини активлаштиради.

2. Дарсда ўқувчиларнинг онглилик ва активлиги:

Онглилик таълим жараёнида ўқувчиларнинг фаоллик кўрсатиши билан боғлиқ, чунки таълим жараёнида ўқувчиларни мусиқий билиш фаолиятини активлаштирамасдан туриб, ўқув материалининг онгли ўзлаштирилишига эришиб бўлмайди. Ўқувчи дарс жараёнида онгли - эмоционал ўзлаштирган билимлардангина амалий фаолиятда бемалол фойдаланиши мумкин. Таълимда онглилик ва активлик ўзаро узвий боғланган дидактик категориялардир. Ҳар қандай фаоллик асосида мустақил ақлий фаолият ётади. Фаоллик деганда биз ўқувчининг ҳам ўқиш, ҳам мусиқий фаолиятларини назарда тутамиз. Ўқув фаоллиги умумий фаолликнинг ажралмас қисми бўлиб, у мусиқий билимларни эгаллаш, билишга, англашга қаратилган фаолиятдир. Демак, билиш фаоллиги бола фаолиятининг маҳсули бўлиб, билимларни эгаллашда фаол иштирок этиш, кучайтирилган фаолият кўрсатиш демакдир.

Онглилик ва активлик-дидактиканинг етакчи принципларидан, чунки билимни ўзлаштириш - ўқувчи амалий фаолиятининг асосий сифати бўлган - билиш жараёнига боғлиқдир.

Мусиқа идроки киши ҳаёти тажрибасини бойитади, воқеликни бадий ҳис этиб, билиш қобилиятини ўстиради, фикрлаш хусусиятини ривожлантиради. Шунини таъкидлаш лозимки, мусиқа санъатлар ичида ўзига хос хусусият ва имкониятларга эга. Мусиқа тингловчиси ҳам куйловчиси, ижрочиси ҳам бастакор белгилаган суръат (темпо)га созланиши, шу маромда куйлаши шарт. Акс ҳолда жаранглаётган мусиқа ва унинг тингловчиси орасида узилиш ҳосил бўлиб, идрок бузилади. Ана шунинг ўзи ҳам мусиқа машғулотида, айниқса онглилик ва активлик ниҳоятда муҳим роль ўйнайди. Бинобарин, ўқув материалини осондан-мураккабга ва маълумдан-номаълумга ўтиш принципи асосида болаларнинг онгли мусиқа идрокини, активлигини ривожлантириш йўли билангина уларнинг мусиқа маданиятини шакллантириш мумкин. Зеро, машҳур педагог - олимларнинг «Болаларни мусиқага қандай қизиқтирмақ керак?» деган муаммони ўртага ташлаши бежиз эмас. Дарсда мусиқа материалини онгли равишда ўзлаштиришда илмийлик муҳим роль ўйнайди, чунки у мусиқа асарларининг назарий асосларини, ифода воситаларини билиб олишга асосий мезон ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг дарсда онглилик ва активлиги айниқса, айтим малакаларини шакллантириш учун зарур. Бунда ўқитувчининг тушунтириш воситалари мақсадга мувофиқлиги, аниқ ва равшанлиги, болалар нутқ бойлигига мослиги, кўшиқлар эса улар овозига мос тушиши шарт. Ноталарни ўрганишда эса онглилик ва активлик мусиқанинг назарий ва амалий жиҳатдан тўғри ўрганиш ва ўзлаштиришни осонлаштиради.

3. Мусиқа дарсларида кўрсатмалилик:

Билимларни қабул қилиш ва ўзлаштиришда барча сезги аъзоларининг фаолиятини тўғри уюштириш катта аҳамиятга эга. Сезги аъзолари қанчалик кўп иштирок этса, билиш шунчалик осонлашади. Бу қонуният анча илгари Я.А.Комеский, Г.Пестолотси, К.Д.Ушинский каби буюк педагоглар томонидан асосланиб берилган эди.

Кўрсатмалилик мусиқани ўқитишнинг ҳам муҳим қонунияти ҳисобланади, чунки бу фаннинг табиати кўрсатмалиликни кўпроқ талаб этади.

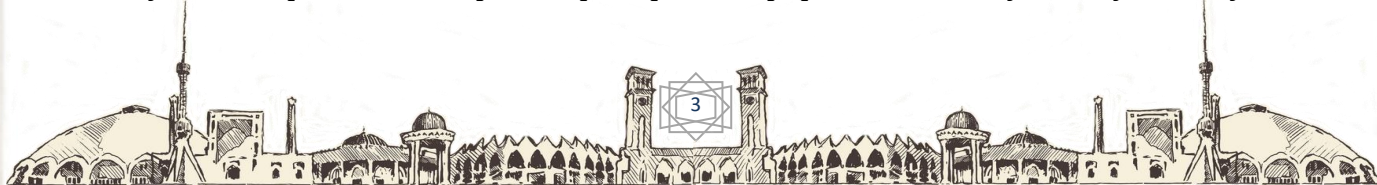
Мусиқа педагогикаси фани намояндаларидан бири Н.Л.Гродзенскаянинг таъкидлашича: «Мусиқа тарбиясида мусиқанинг ўзи ўзига кўрғазмали воситадир. Чунки у кўз билан эмас, балки қулоқ билан идрок этилади. Масалан, ўқитувчи машқ ёки кўшиқ оҳангини чалиб, куйлаб кўрсатганда оҳанг ва сўз асосан қулоқ билан «кўриб» қабул этилади. Мусиқа тинглаганда ҳам асар таҳлилида ҳам оҳанг кўрғазма сифатида чалиб «кўрсатилади».

Ўқитувчининг чалишдаги қўл ҳаракатлари, дирижёрлиги, юз ифодаси, доскага илинган кўшиқ плакати, машқ ёзуви ҳам кўрғазмали воситадир, аммо у мусиқа садоси кўрғазмалилига ёрдамчи, иккинчи даражали воситадир. Буни шу билан исботлаш мумкинки, мусиқани кўзи ожиз киши идрок этади; аммо у тасвирий санъатни идрок этолмайди, табиат гўзаллигини кўролмайди, уларни мусиқа тасвирида тасаввур қилиши мумкин. Аммо бошланғич синфларда асар сюжетида хос картиналар асар бадий мазмунини конкрет тасаввур этиб идрок этилишига ёрдам беради. Айниқса, доскага оҳангнинг график чизиқлар билан ифодаланиши, клавиатура орқали мусиқа товушларини чалиб кўрсатиш дастлабки идрок малакаларини шаклланишига муҳим роль ўйнайди. Ўрта синфларда эса кўрғазмалилик нота ёзувлари орқали конкрет ва абсолют системага ўтади.

4. Мусиқа материалининг болалар билими ва малакаларига мослиги принципи:

Мазкур принцип асосан дастурдан ўқув материалларини ва бу материаллар асосида дарс мазмуни тузиш жараёнида қўлланилади. Бунда ҳар бир синфнинг умумий билим ва малака даражаси ҳисобга олиниши шарт.

Ҳар бир синф ўқувчиларининг билим ва малакасини ҳисобга олиб, дарснинг йиллик тақвимий режасини тузиш учун мусиқа дарсларининг ўқув дастурида ўқитувчи учун асарларни танлаш имконияти берилади. Мазкур хусусият билан ҳам мусиқа дарси бошқа фан дарсларидан фарқ қилади. Бунда кўшиқ куйлаш,

тинглаш учун асарлар, вокал-айтим машқлари, муסיқа саводи материаллари, асарлар таҳлили учун атамалар ва бастакорлар ижодига хос маълумот ҳамда далиллар ҳаётий мисоллар билан болаларнинг билим, малакаларига мос ҳолда танланади ҳамда дарс режалари тузилади.

Агар бошланғич синфларда муסיқа дарсларини мутахассис ўқитувчи олиб бормаган бўлса, табиийки дастур ўзлаштирилиши кўпинча бир томонлама - у ҳам бўлса, асосан қўшиқ ўрганиш билан кифоялангандир. Демак, болаларнинг билим даражаси ва муסיқа малакалари орқада қолган, шунинг натижасида улар 5-синф ўқув материалларини ўзлаштиришга қийналадилар. Бундай ҳолда ўқитувчи бошланғич синф ўқув материалларининг энг асосий ва зарурий қисмларини ўқув йилининг биринчи ярмида «тезлаштириб ўқитиш методлари» билан ўтиб олиб, сўнг 5-синф материалларини ўтишга бошлайди.

Умуман олганда мазкур дидактик принцип барча синфларда дарсга тайёргарлик кўриш жараёни ва уни синфда амалга ошириш вақтида қўлланилиб борилади.

5.Муסיқа дарсларида билим ва малакаларнинг мустаҳкамлиги принципи:

Мазкур принципни билим ва малакаларнинг чуқурлиги, мустаҳкамлиги ва турғунлигига эришиш учун уларнинг ҳаётийлигини таъмин этиш лозим, яъни мазкур асар ва унинг ижро услуби маданий ҳаётимиз учун зарур эканлиги ҳақида болаларда ишонч ҳосил этиш лозим.

Иккинчидан, асарлар танлашда қуйидагиларга амал қилиш мақсадга мувофиқдир:

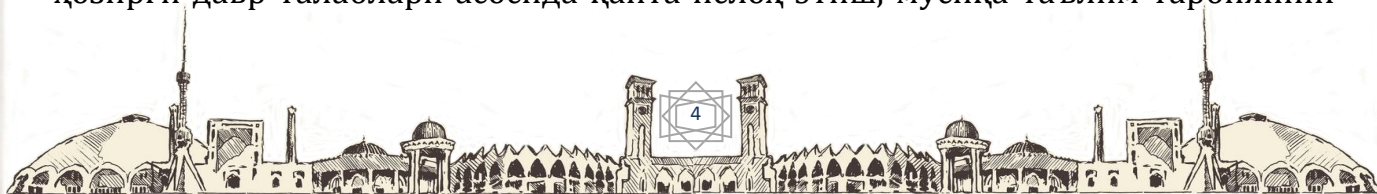
а) асарнинг болалар бадий ва ахлоқий тарбияси учун мослиги:

б) муסיқа таълими, яъни билим берилишига бўлган хусусияти:

в) синфдаги барча болаларни мазкур асарга қизиқтириш ва уларни тўла ўзлаштиришига эришиш.

Дарсда олинadиган билимлар доираси ва малакалар мажмуи учун муסיқа дарси амалиётидаги такрорланиш ва қайтариш хусусияти (қўшиқни жумлаларга бўлиб қайтариб-қайтариб ўрганиш, кейинги дарсларда куйлаш, муסיқа асарларини қайта тинглаш) муҳим роль ўйнайди. Шу боис муסיқа дарсларида ўқувчилар томонидан дафтар тутишга ҳам унчалик ҳожат йўқ, чунки барча билимлар асосан дарс жараёнида олинади. Куйлаш ва тинглаш малакалари эса амалий фаолият жараёнида шаклланади. Дарсда олинган ҳар бир янги билим элементи дарс фаолиятида куйланиб ўзлаштирилади ва у кейинги дасрларда кенг қўлланиб доимий билим-кўникмага айланади. Бу хусусияти билан ҳам муסיқа дарси бошқа фанлардан фарқ қилади.

Таълим принциплари ўзаро боғланган, бир-бирини тўлдирадиган дидактик категориялардир. Республика умумтаълим мактабларида муסיқа таълим-тарбия Концепцияси муסיқа таълими мазмунини янада такомиллаштириш, уни ҳозирги давр талаблари асосида қайта ислоҳ этиш, муסיқа таълим-тарбиянинг

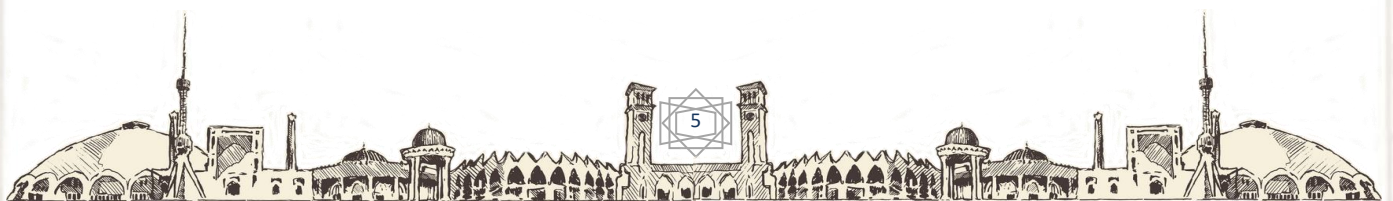
миллий асослари билан бойитиш, ўқув дастур амаллари ва дарсликлариди ортиқча, иккинчи даражали нарсаларни чиқариб ташлаш, муסיқий ўқув материалининг болалар учун тушунарли бўлишини таъминлаш каби муҳим тадбир-йўналишлар алоҳида қайд этиб ўтилади. Шу боис, ўқитувчи умумдидактик принциплар билан бир қаторда муסיқа таълимининг ўзига хос принципларини ҳам яхши билиши ва таълим жараёнида унга қатъий амал қилиши лозим.

Биз юқорида мактабда муסיқа таълимининг умумдидактик ҳамда ўзига хос принциплари билан танишиб, уларнинг таърифлари ҳақида муайян тушунчаларга эга бўлдик. Таълим принциплари бир-бири билан чамбарчас боғланган, бир-бирини тўлдирадиган яхлит бир педагогик ҳамда методик талаб бўлиб, уларга қатъий амал қилиш дарс самарадорлигини ошириш, ўқувчиларни пухта муסיқий билим, кўникма ва малакалар билан қуроллантириш, муסיқий-ижодий қобилиятлари, имкониятларини тобора кенгайтиришга жуда катта ижобий таъсир кўрсатади.

Шу билан биргаликда «муסיқа маданияти» предмети ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ методикасининг ўзига хос принципларини ҳам илгари суради. Булар- эмоционаллик ва онглиликнинг бирлиги принципи, бадий ва техник birlik принципи, лад, ритмик ҳиссиёт ва шаклни ҳис этиш бирлиги принциплари. Бу принциплар ўқувчиларнинг муסיқий қобилиятлари, муסיқага қизиқиш, дид тарбияси ва ниҳоят муסיқа маданиятини ривожлантиришга йўналтирилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Қудратов И. Талабалар ва болалар ашула ва хор жамоаларини ташкил қилиш ва ишлаш методикаси. - Тошкент, Фан ва технологиялар нашриёти 2006й. 126 б
2. Тошматов Э. Дирижорлик. –Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти
нашриёти, 2008й
3. Г.Мансурова “Хоршунослик ва хор жамоалари устида ишлаш” Т.:2008
Янги нашр нашриёти
4. Рўзиев Ш. Хоршунослик. Т.; Ўқитувчи. 1987.
5. Н.Шарафиева. Хоршунослик. Т.; Ўқитувчи. 1988.
6. Кушаев А. Эстетик тарбия асослари. Т.; Ўқитувчи.1987.
7. Г.Шарипова. Муסיқа ўқитиш методикаси. ТДПУ. 2000.
8. Д.Соипова. Муסיқий ва муסיқий-назарий билимларни ўзлаштириш жараёнини такомиллаштириш. Т.; 2005.
9. Асафев.Б.В. О хоровом искусстве. М.; Музыка. 1980.

10. Аидриева. А.М. Методика преподавания хорового дирижирования. М.; Проеведения. 1989.
11. Анисимов.А.Ш. Дирижёр – хормейстр. М.; Музыка. 1996.
12. Олхов.К.А. Вопросы теории дирижёрской техники и обучения хоровых дирижёров. М.; Проеведения.1988.
13. Цоколов.В.Г. Работа с хором,-М.; Проеведения, 1993.
14. Э.Эшматов. Дирижёрлик. Т.; Ижод дунёси. 2008.
15. Азимов.К. Ўзбекистон дирижёрлари. Т.: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2001.
16. Гинзбург.Л. Дирижёрское искусство. М.; Музыка. 1985.
17. Қудратов.И. Талабалар ва болалар ашула – хор жамоаларини ташкил қилишва ишлаш методикаси. Т.; Фан ва технологиялар нашриёти.2006.
18. Д.Ражабова. Фортепиано машғулотлари. Т.; Ўқитувчи. 1997.
19. Ҳаваскорлик ўзбек халқ чолғу асбоблари оркестрларини тузиш ва ишлаш методикаси. Т.; РХИМ. 1993.
20. П.Халабузар и др. Методики музикалногo воспитания. М.; Проеведения 1990.
21. Н.Қозиев. Хор дирижёрлиги хрестоматияси. 1-китоб.Т.; Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 1975.
22. Н.Қозиев. Хор дирижёрлиги хрестоматияси. 2-китоб. Т.; Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 1976.
23. Н.Қозиев. Хор дирижёрлиги хрестоматияси. 3-китоб. Т.; Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 1977.
24. Ҳ.Нурматов, Н.Нормўминов. Муסיқа алифбоси. Т.; Ғ.Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2011.

